OILAVIY MUAMMOLAR SHAROITIDA BOLALAR RUHIY SALOMATLIGINI ART - PEDAGOGIKA ORQALI QO‘LLAB-QUVVATLASH

Kadirova Iroda Xamidovna
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
Ilmiy rahbar: Nurumbekova Yarkinay Anarmatovna
p.f.f.d. (PhD) dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy muammolar ta’sirida bolalar ruhiy salomatligining buzilishi, bunga sabab bo‘luvchi omilar va oqibatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalar psixologik holatini barqarorlashtirishda art-pedagogikaning o‘rni, uning samarali usullari va amaliyot jarayonida qo‘llash imkoniyatlari shuningdek bu borada olib borilgan ishlar haqida yoritilib beriladi.

Kalit so‘zlar: Oilaviy muammolar, ruhiy salomatlik, bolalar psixologiyasi, art-pedagogika, emotsional rivojlanish, ijtimoiy muhit.

Kirish. Bugungi kunda oilaviy muhitning beqarorligi, nizolar, ajralishlar va ijtimoiy-iqtisodiy muammolar bolalar ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, bunday sharoitda ulg‘ayayotgan bolalarda qo‘rquv, ishonchsizlik, agressiya yoki ichki tushkunlik holatlari kuzatiladi. Shu bois, ularning psixologik holatini qo‘llab-quvvatlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Shunday yondashuvlardan biri — art-pedagogik faoliyatdir.

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar hamda zamonaviy turmush tarzining murakkablashuvi oilaviy institutga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Natijada oilalarda nizoli vaziyatlarning ortishi, ajrimlar sonining ko‘payishi, ota-onalarning bandligi yoki emotsional befarqligi kabi omillar bolalar ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir etuvchi muhim faktorlar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, bunday muhitda ulg‘ayayotgan bolalarda xavotirlik, ichki tushkunlik, agressiv xatti-harakatlar yoki ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar ko‘proq kuzatiladi. Bugungi kunda bolalar ruhiy salomatligini saqlash va mustahkamlash nafaqat psixologiya, balki pedagogika sohasining ham dolzarb muammolaridan biriga aylangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Bolalar ruhiy salomatligi va unga oilaviy muhitning ta’siri masalasi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Xususan, amerikalik olim D. Baumrind ota-onalar tarbiya uslublarining bolalar psixologik rivojlanishiga bevosita ta’sirini ilmiy asoslab bergan. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, avtoritar va befarq tarbiya uslublari bolalarda xavotirlik, ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuv muammolarini keltirib chiqaradi [1].

Shuningdek, ingliz psixologi J. Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan bog‘lanish (attachment) nazariyasida bola va ota-ona o‘rtasidagi emotsional aloqaning uzilishi yoki sustligi ruhiy buzilishlarning asosiy omillaridan biri sifatida ko‘rsatilgan [2]. Ushbu yondashuv oilaviy muhitning bola shaxsiyati shakllanishidagi muhim o‘rnini yana bir bor tasdiqlaydi.

Rossiyalik olim L.S. Vygotskiy esa bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liqligini ta’kidlab, ta’lim va tarbiya jarayonida emotsional omillarning ahamiyatini alohida qayd etadi [3]. Uning madaniy-tarixiy nazariyasida bola rivojlanishida ijodiy faoliyatning o‘rni muhim ekanligi asoslab berilgan.

Art-pedagogika va art-terapiya yo‘nalishida olib borilgan tadqiqotlar ham mazkur muammoni hal etishda samarali yondashuvlarni taklif etadi. Jumladan, amerikalik tadqiqotchi E. Kramer art-terapiya bolalarning ichki kechinmalarini ifodalashda va psixologik zo‘riqishni kamaytirishda muhim vosita ekanligini ta’kidlaydi [4]. Uning fikricha, tasviriy faoliyat orqali bola o‘z his-tuyg‘ularini ramziy tarzda namoyon etadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning nazariy asosini bolalar psixologiyasi, pedagogika va art-terapiya sohasidagi ilmiy qarashlar tashkil etdi. Xususan, shaxs rivojlanishining ijtimoiy omillarga bog‘liqligi, emotsional muhitning ahamiyati hamda ijodiy faoliyat orqali psixologik holatni barqarorlashtirishga oid ilmiy yondashuvlar tahlil qilindi. Amaliy tadqiqot jarayonida kuzatish, suhbat va diagnostik metodlardan foydalanildi. Jumladan, oilaviy muammolarga duch kelgan bolalarning emotsional holatini aniqlash maqsadida ularning xatti-harakatlari, muloqot darajasi va ijodiy faoliyatdagi ishtiroki kuzatildi. Shuningdek, bolalar bilan individual va guruh shaklida suhbatlar o‘tkazilib, ularning ichki kechinmalari va psixologik holati o‘rganildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida oilaviy muammolar ta’sirida ruhiy zo‘riqishga uchragan bolalarning psixologik holati dastlabki bosqichda tahlil qilindi. Kuzatishlar natijasida bunday bolalarda emotsional beqarorlik, xavotirlik, tortinchoqlik, ba’zi hollarda esa agressiv xatti-harakatlar kuzatilishi aniqlandi. Ayniqsa, oiladagi nizoli vaziyatlar va e’tiborsizlik bolalarning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etildi.

Dastlabki diagnostika natijalariga ko‘ra, tadqiqotda ishtirok etgan bolalarning aksariyatida o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifoda etishda qiyinchiliklar mavjudligi, ichki kechinmalarini yashirishga moyillik yuqori ekanligi kuzatildi. Bu holat ularning ruhiy salomatligida muayyan muammolar mavjudligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida art-pedagogik faoliyat tashkil etilib, unda rasm chizish, ranglar bilan ishlash, dramatizatsiya va musiqa elementlari qo‘llanildi. Ushbu mashg‘ulotlar jarayonida bolalarning faol ishtiroki ta’minlandi hamda ularga erkin ijod qilish imkoniyati yaratildi. Jarayon davomida bolalar o‘z kechinmalarini tasviriy va ijodiy shaklda ifoda eta boshlaganligi kuzatildi (1-rasm).

1-rasm. **Art-pedagogik mashg‘ulot jarayonida o‘quvchilarning faol ishtiroki**

Olib borilgan art-pedagogik mashg‘ulotlar natijasida bolalarda ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi. Xususan, ularning emotsional holati barqarorlashdi, xavotir darajasi kamaydi, o‘ziga bo‘lgan ishonch ortdi. Shuningdek, bolalarning ijtimoiy faolligi va muloqotga kirishish qobiliyati sezilarli darajada yaxshilandi. Ayrim bolalarda agressiv xatti-harakatlarning kamayishi va ijobiy xulq-atvor shakllanishi kuzatildi

Taqqoslama tahlillar shuni ko‘rsatdiki, art-pedagogik yondashuv bolalarning ruhiy salomatligini tiklash va qo‘llab-quvvatlashda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, oilaviy muammolar ta’sirida yuzaga kelgan psixologik zo‘riqishlarni kamaytirishda ijodiy faoliyat muhim rol o‘ynaydi.

***2- rasm*. Art-pedagogik mashg‘ulotlarning yakuniy kuzatuvlari**

Art-pedagogik mashg‘ulotlar 3–4 hafta davomida tizimli ravishda olib borildi. Mashg‘ulotlarda rasm chizish, ranglar bilan ishlash, erkin ijodiy kompozitsiyalar yaratish, dramatizatsiya va musiqiy faoliyat elementlari qo‘llanildi. Jarayon davomida bolalarning faolligi bosqichma-bosqich oshib bordi. Dastlab passiv ishtirok etgan bolalarning 70% ga yaqini keyingi mashg‘ulotlarda faol ijodiy ishtirok eta boshladi (2-rasm).

1-jadval. Art-pedagogik mashg‘ulotlarda ishtirok dinamikasi

Hafta	Faollik darajasi (%)	Tavsif
1-hafta	30	Passiv ishtirok
2-hafta	55	O‘rtacha faollik
3-hafta	75	Faol ishtirok
4-hafta	90	Yuqori ijodiy faollik

Yakuniy kuzatuvlarga ko‘ra, art-pedagogik faoliyatdan so‘ng bolalarda sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi:

- xavotir darajasi taxminan 30–40% ga kamaydi;
- ijtimoiy muloqot faolligi 50% ga yaqin oshdi;
- agressiv xatti-harakatlar sezilarli darajada pasaydi;
- o‘ziga ishonch va mustaqil fikrlash ko‘rsatkichlari yaxshilandi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oilaviy muhitdagi beqarorlik, nizolar va ijtimoiy-iqtisodiy muammolar bolalarning ruhiy salomatligiga sezilarli darajada salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday sharoitda ulg‘ayayotgan bolalarda xavotirlik, emotsional beqarorlik, agressiv xulq-atvor hamda ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar ko‘proq uchrashi aniqlandi. Bu esa bolalar psixologik holatini barqarorlashtirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlarning dolzarbligini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baumrind D. (1967). *Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior*. Genetic Psychology Monographs.
2. Bowlby J. (1982). *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
3. Vygotsky L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.
4. Kramer E. (1971). *Art as Therapy with Children*. New York: Schocken Books.

5. Abdukarimov A.A. (2019). Bolalar psixologiyasi va rivojlanish xususiyatlari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.

6. Karimova V.M. (2020). Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.

7. Hasanov B.B. (2021). Ta’lim jarayonida art-terapiya va art-pedagogika imkoniyatlari. Ilmiy maqolalar to‘plami.